

Kazimierz Kuśnierz*, Dominika Kuśnierz-Krupa**, Michał Krupa***

Problematyka ochrony dziedzictwa architektury polskiej 2 połowy XX wieku na wybranych przykładach

Protecting the heritage of Polish architecture from the 2nd half of the 20th century on selected examples

Słowa kluczowe: ochrona, dziedzictwo architektury polskiej 2 połowy XX wieku

Key words: protection, heritage of Polish architecture from the 2nd half of the 20th century

WPROWADZENIE

Problematyka zaprezentowana w niniejszym artykule jest niezwykle aktualna. Obecnie słyszy się liczne głosy w dyskusji nad regułami ochrony obiektów i zespołów architektonicznych, które wzniesione w stosunkowo nieodległych czasach, bo po 1945 roku, są ważne, wartościowe i wymagają ochrony konserwatorskiej na równi z obiektami zabytkowymi. W wielu przypadkach nie są one objęte ochroną, widniejąc jedynie w gminnych ewidencjach zabytków. Część z nich, głównie ze względu na lokalizację w centrach dużych miast, staje się celem inwestorów, którzy chcą je przebudowywać i modernizować. Przemiany te niosą za sobą często zmianę formy, gabarytów oraz układu funkcjonalno-przestrzennego tych obiektów, co wielokrotnie prowadzi do utraty ich wartości kulturowych.

Należy jednak zaznaczyć, że problem ochrony obiektów i zespołów architektonicznych wzniesionych po 1945 roku jest daleko bardziej złożony. Brakuje obecnie szczegółowego rozpoznania zasobu, jego dokładnej waloryzacji

INTRODUCTION

The issue addressed in this article is currently relevant. One can hear numerous voices added to the discussion on rules for protecting architectonic objects and complexes which erected in relatively recent times, i.e. after 1945, are important, valuable and require conservation protection in the same way as historic objects. In many cases they have been unprotected, having only been entered into county heritage registers. Some of them, mainly because of their location in centres of large cities, are targeted by investors who wish to refurbish and modernise them. Those transformations frequently result in the change of form, capacity and the functional – spatial layout of those objects, which has repeatedly led to the loss of their cultural values.

However, it has to be pointed out that the issue of preserving architectonic objects and complexes erected after 1945 is far more complex. Their number has not yet been thoroughly determined or properly assessed, and there is no detailed list of the most valuable objects

* prof. dr hab. inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

** dr hab. inż. arch., arch. kraj., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

*** dr inż. arch., Zakład Urbanistyki i Architektury, Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury Politechniki Rzeszowskiej

* Prof. dr hab. inż. arch., Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

** dr hab. inż. arch., arch. kraj., Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

*** dr inż. arch., Unit of Urban Studies and Architecture, Faculty of Building, Environmental Engineering and Architecture, Rzeszow University of Technology

Cytowanie / Citation: Kuśnierz K., Kuśnierz-Krupa D., Krupa M. Protecting the heritage of Polish architecture from the 2nd half of the 20th century on selected examples. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2016;47:40-48

Otrzymano / Received: 19.10.2016 • **Zaakceptowano / Accepted:** 26.10.2016

doi:10.17425/WK48POLARCH

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

i w końcu wyszczególnienia obiektów najcenniejszych, które powinny podlegać najwyższej ochronie. Będą one świadectwem stylistyki i detalu architektonicznego, stosowanego w okresie szczególnym w historii naszego kraju.

W niniejszym artykule jego autorzy postanowili przedstawić wybrane problemy związane z ochroną dziedzictwa architektury polskiej 2 połowy XX wieku na dwóch przykładach: hotelu Cracovia¹ oraz obiektu Os. Teatralne nr 19², których granice ochrony konserwatorskiej były przedmiotem dogłębnej analizy w związku z opracowywaniem opinii konserwatorskich dotyczących określenia wartości zabytkowych oraz granic ingerencji w oryginalną substancję obiektów.

1. DAWNY HOTEL CRACOVIA – WARTOŚCI ZABYTKOWE ORAZ GRANICE INGERENCJI W ORYGINALNĄ SUBSTANCJĘ

Hotel Cracovia położony jest przy ul. Focha w Krakowie. Jego budowa rozpoczęła się na początku lat 50. XX wieku. Początkowo obiekt miał być siedzibą Związków Zawodowych. Jego budowę przerwano jednak po zrealizowaniu posadowienia i wykonaniu szkieletu dolnych kondygnacji (piwnic i parteru). Około 10 lat później, w 1960 roku rozpoczęto budowę hotelu, która trwała do 1965 roku, kiedy nastąpiło jego otwarcie jako luksusowego zespołu, będącego wizytówką Krakowa. Równoległe, w latach 1961–1966 postępowała budowa kina Kijów, zlokalizowanego na sąsiedniej działce. W latach 80., w związku ze znacznym zużyciem technicznym budynku hotelu, przeprowadzono drobne modernizacje jego wnętrza. W roku 2011 hotel Cracovia przestał pełnić swoją funkcję i został sprzedany prywatnemu inwestorowi. Z tego powodu rozgorzały dyskusje nad jego przyszłością, wartościami kulturowymi oraz zasadami ochrony tych wartości. Trzeba tutaj podkreślić, że dawny hotel Cracovia nie doczekał się dotychczas wyczerpującego opracowania naukowego. Wiedzę o tym obiekcie oraz o jego wartości można zaczerpnąć ze zbiorczych opracowań naukowych (m.in. prof. T.P. Szafer, dr M. Włodarczyk) oraz z wypowiedzi, ogólnych lub przyczynkarskich, krytyków i konserwatorów architektury 2 połowy XX wieku (szczególnie okresu lat 60.), „rozsianych” w różnych publikacjach. Wszystkie z nich podkreślają, że realizacja dawnego hotelu Cracovia, autorstwa prof. arch. Witolda Cęckiewicza z zespołem architektów, inżynierów oraz artystów jest dziełem wybitnym, wpisującym się znakomicie w „epokę”, a także w przestrzeń. Stanowi z jednej strony bramę (wraz z Muzeum Narodowym) do miasta od zachodu, z drugiej strony otwarcie na unikalną przestrzeń Błoni Krakowskich oraz dalszą panoramę z kopcami Kościuszk i Piłsudskiego.

W tym momencie należy przywołać myśl z wprowadzenia do niniejszego artykułu, że od lat 90. XX wieku narasta zainteresowanie oraz poszanowanie dla dzieł architektury, które powstały po II wojnie światowej, szczególnie w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia.

that ought to be under unconditional protection. They will be evidence of the stylistics and architectonic detail applied during a specific period in the history of our country.

In this article its authors decided to present selected issues related to the preservation of the heritage of Polish architecture from the 2nd half of the 20th century on two examples: the Cracovia Hotel¹ and the object at 19 Osiedle Teatralne², in whose cases the limits of conservation protection were the subject of a thorough analysis in relation to preparing conservation opinions concerning defining historic value and limits of interference into original substance of the objects.

1. FORMER CRACOVIA HOTEL – HISTORIC VALUES AND LIMITS OF INTERFERENCE INTO ORIGINAL SUBSTANCE

The Cracovia Hotel is located in Focha Street, in Krakow. Its construction started at the beginning of the 1950s. Initially, the object was to serve as the headquarters for the Trade Unions. However, its construction was interrupted after the foundations had been realised and the skeleton of the lower storeys (basement and ground floor) had been made. About 10 years later, in 1960, construction of the hotel commenced and lasted until 1965 when it was opened as a luxurious complex that became a landmark of Krakow. Simultaneously, during the years 1961–1966, construction work on the Kijów Cinema, located on the adjacent plot, was carried out. During the 1980s, because of considerable technical wear and tear of the hotel building, slight modernisations in its interior were carried out. In 2011, the Cracovia Hotel ceased to serve its function and was sold to a private investor. That gave rise to a heated debate concerning its future, cultural values and regulations for preserving those values. It ought to be emphasized here, that the former Cracovia Hotel has not yet been a subject of a thorough scientific study. Knowledge concerning this object and its value can be found in collective scientific works (e.g. by prof. T. P. Szafer, dr M. Włodarczyk) and in general or contributory statements of critics and conservators of architecture from the 2nd half of the 20th century (particularly of the 1960s), “scattered” among various publications. All of those stress that the realisation of the former Cracovia Hotel, designed by prof. arch. Witold Cęckiewicz with a team of architects, engineers and artists, is an outstanding work, perfectly fitting into the “epoch”, as well as the space. On the one hand, it constitutes a gate (with the National Museum) to the city from the west; on the other it opens the unique space of the Błonia Krakowskie and the further panorama with the Kościuszko and Piłsudski Mounds.

Here one should recall the thought from the introduction to this article, namely that since the 1990s there has been a growing interest in and respect for works of architecture created after World War II, particularly in

Obiekty te często na skutek koniecznych zwykle modernizacji tracą swe oryginalne wartości, polegające na autentyczności, unikalnych wartościach stylowych oraz oryginalnych rozwiązaniach technicznych, technologicznych, materiałowych i artystycznych. Na tle tych zjawisk rośnie liczba zwolenników utrzymania dawnego hotelu Cracovia w oryginalnym stanie, bez względu na upływający czas oraz zmiany wynikające z aktualnego prawa budowlanego. Na te głosy nakładają się interesy nowego właściciela nieruchomości, którego celem jest jak najbardziej opłacalne jej wykorzystanie.

Jak wspomniano wyżej, zespół dawnego hotelu Cracovia oraz kina Kijów od szeregu lat jest uważany za wybitne dzieło powojennego modernizmu w Krakowie. Opisywany hotel znalazł się m.in. w *Atlasie dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*³. Podstawą tego wyróżnienia były kryteria świadczące o wyjątkowości tego obiektu (m.in. artystyczne, unikalność oraz nowatorstwo, a także uznanie współczesnych). Za najbardziej charakterystyczne elementy obiektu uznano horyzontalną bryłę trafnie wpisaną w kontekst miejsca oraz elewacje ze ścianami osłonowymi z ryflowanej blachy aluminiowej. Wśród postulatów dotyczących ochrony obiektu wymieniono potrzebę utrzymania bryły, kompozycji elewacji, elementów dekoracyjnych wewnątrz z mozaikami oraz okładzinami kamiennymi. Dawny hotel Cracovia uważany jest za jeden z wiodących przykładów okresu w architekturze nazwanego socmodernizmem. Nawiązuje do wzorców modernizmu europejskiego, m.in. Le Corbusiera, wzbogaconych dziełami plastycznymi lokalnego środowiska artystów.

W podsumowaniu tej części artykułu do najważniejszych wartości dawnego hotelu Cracovia należy zaliczyć całość kompozycji architektoniczno-urbanistycznej hotelu oraz kina Kijów jako nierozdzielnej całości przestrzennej. W przypadku dawnego hotelu Cracovia owa wartość polega m.in. na umiejętności wywołania wrażenia monumentalności przy równoczesnej lekkości parteru uzyskanej za sprawą dużych przeszkleń oraz powiązanie systemu podestów i tarasów z sąsiednim obiektem kina, jako całości funkcjonalno-przestrzennej. Znaczącą wartością przestrzenną z kolei jest bryła dawnego hotelu Cracovia o układzie horyzontalnym, stanowiąca ważne południowe obramienie wspomnianego wyżej otwarcia widokowego na kopiec Kościuszki i Błonia Krakowskie. W zakresie architektury najistotniejsze wartości zawarte są w sposobie ukształtowania bryły hotelu wraz ze ścianami bocznymi (od wschodu oraz zachodu), z podjazdem, schodami oraz rozwiązaniem kondygnacji podcieniowej parteru; wejściem głównym do obiektu z zadaszeniem oraz rozwiązaniem kondygnacji technicznej; w kompozycji i wystroju elewacji w zakresie rozwiązań artystycznych i materiałowych (w tym szachownicowe artykulacje, szkło, aluminium, marblit i kształtki betonowe) oraz w wystroju przestrzeni reprezentacyjnych w kondygnacji parteru (m.in. marmurowe posadzki, kamienne wykładziny ścienne, dekoracje plastyczne: tzw. „złota mozaika”, „mozaika miasto” i inne).

the 1960s and the 1970s. As a result of usually necessary modernisations, those objects frequently lose their original values including authenticity, unique stylistic value and original technological, material and artistic solutions. Against the background of such phenomena, the support for maintaining the former Cracovia Hotel in its original state, regardless of the passing time or changes resulting from current building law, has been increasing. These opinions are overlapping with the interests of the new owner of the property whose aim is to use it most profitably.

As has already been mentioned, the complex of the former Cracovia Hotel and the Kijów Cinema for several years has been regarded as an eminent example of the post-war modernism in Krakow. The described hotel has been listed in e.g. the *Atlas of Modern Culture Heritage in Lesser Poland*³. The basis for this distinction was the criteria confirming the exceptional character of the object (e.g. artistic features, unique and novel character, as well as recognition by contemporaries). The horizontal shape, so accurately fitting the site context, and elevations with curtain walls from corrugated aluminium sheets were acknowledged as the most characteristic elements of the object. The need to preserve the shape, composition of elevations, interior decorative elements with mosaics and stone facings were listed among demands concerning the object protection. The former Cracovia Hotel is considered to be one of the leading examples of the period known as socialist modernism in architecture. It alludes to models of European modernism e.g. Le Corbusier, enriched with artwork by local artists.

In the conclusion of this part of the article, the whole architectonic – urbanist composition of the hotel and the Kijów Cinema as an inseparable spatial whole can be seen among the most significant values of the former Cracovia Hotel. In the case of the former Cracovia Hotel that value involves e.g. the ability to evoke the impression of monumentality with simultaneous lightness of the ground floor obtained by means of large glazed surfaces and combining the system of landings and terraces with the adjacent cinema building, as a functional-spatial whole. A significant spatial value is the bulk of the former Cracovia Hotel with its horizontal layout, constituting the important southern frame for the above mentioned viewing vista onto the Kościusko Mound and Błonia Krakowskie. As far as architecture is concerned, the essential values are encompassed by: the way the hotel building is shaped with the side walls (from the east and west), the driveway, stairs and the solution of the arcaded ground floor; the main entrance to the object with a roofing and the solution of the maintenance floor; the composition and decoration of the elevation involving artistic and material solutions (including checkboard articulations, glass, aluminium, marblit and concrete profiles) and decoration of the formal space on the ground floor (e.g. marble floors, stone wall facing, artistic ornaments: the so called “golden mosaic”, “mosaic city” and other).

Ryc. 1. Hotel Cracovia obecnie. Fot. D. Kuśnierz-Krupa, 2016

Fig. 1. Cracovia Hotel nowadays. Photo: D. Kuśnierz-Krupa, 2016

W roku 2009 na wniosek Miejskiego Konserwatora Zabytków dawny hotel Cracovia ujęto w gminnej ewidencji zabytków. Nie stanowi to formy ochrony konserwatorskiej, ale powoduje, że Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków jest uczestnikiem procesu ochrony i kreacji tego obiektu. Do tej pory dawny hotel Cracovia nie został wpisany do rejestru zabytków, natomiast położony jest na styku obszarów objętych ochroną konserwatorską. Są to: obszar Starego Miasta w Krakowie objęty strefą „Pomnik Historii”, która przebiega po zachodniej stronie miasta, wzdłuż m.in. Alei Z. Kasińskiego (pierzeja wschodnia); obszar centrum Krakowa wpisany na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, którego zachodnia granica przebiega analogicznie wzdłuż wschodniej pierzei Alei Z. Kasińskiego oraz od północy, po drugiej stronie ul. Focha rozpościerają się Błonia Krakowskie, które w całości, jako zespół urbanistyczny są wpisane do rejestru zabytków. Należy tutaj podkreślić, że umieszczenie dawnego hotelu Cracovia w gminnej ewidencji zabytków nie powoduje żadnych skutków prawnych w zakresie jego ochrony. Najważniejszym dokumentem, w którym ta ochrona jest częściowo uwzględniona, a kierunki zmian określone, jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru „Błonia Krakowskie” (Uchwała Rady Miasta Krakowa nr CXII/1699/14, z mocą stanowiącą od dnia 1 sierpnia 2014 r.). Plan ten obejmuje całość Błoni

In 2009, the City Monument Conservator put forward the motion for the former Cracovia Hotel to be entered into the County Monument Register. It does not constitute conservation protection, yet it makes the Lesser Poland Voivodeship Monument Conservator a participant in the process of preserving and creating this object. So far the former Cracovia Hotel has not been entered into the heritage register, although it is located at the junction of areas under conservation protection. They are: the area of the Old Town in Krakow regarded as the “Monument of History” zone which runs along the western part of the city, along e.g. Z. Kasińskiego Avenue (east frontage); the area of the centre of Krakow, entered into the UNESCO World Heritage List, whose western borderline runs analogically along the eastern frontage of Z. Kasińskiego Avenue; and in the north where on the other side of Focha Street there stretch the Błonia Krakowskie which, as a whole, as an urban complex are entered into the heritage register. It should be emphasised here, that listing the former Cracovia Hotel in the county monument register does not result in any legal consequences as far as its protection is concerned. The most important document which at least partially considers this protection, and alteration tendencies are mentioned, is the Local Plan of Spatial Development of the “Błonia Krakowskie” area (Resolution of the

oraz m. in. obszar pomiędzy ulicami Kałuży, Wąsowicza i Aleją Z. Krasińskiego. Z jego ustaleń wynika m.in., że obszar nieruchomości, na której zlokalizowany jest dawny hotel Cracovia oznaczony został jako teren przeznaczony pod zabudowę usługową, zaś plac przed budynkiem (parking) objęty został strefą ochrony widoku. W części tekstowej MPZP podane są dalsze ustalenia: m.in. utrzymanie głównej osi widokowej ze Starego Miasta w kierunku Kopca Kościuszki, ale bez szczegółowych wytycznych. W MPZP dopuszczono także lokalizację w budynku d. hotelu funkcji mieszkaniowej (na ostatniej i przedostatniej kondygnacji) oraz lokalizację podziemnych obiektów budowlanych lub podziemnych części budynku, w tym garaży i parkingów.

Wyżej wymienione wartości kulturowe dawnego hotelu Cracovia oraz zapisy MPZP uzgodnione z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wskazują, że obiekt winien być zachowany. Jednak na drodze realizacji tej idei stoi kilka argumentów, których nie można nie zauważyć. Obecny stan techniczny budynku, który od kilku lat nie był użytkowany, jest zły. Wymaga on radykalnego remontu i nowej funkcji. Taką z kolei trudno znaleźć, ze względu na niepodatny na żadne zmiany układ konstrukcyjny w kondygnacjach III-VII, co powoduje blokadę w zmianie układu pomieszczeń. Także ich wysokość nie odpowiada aktualnym przepisom. Kolejnym problemem jest występowanie w ścianach eternitu zawierającego azbest, co powoduje, że obiekt po modernizacji może nie zostać dopuszczony do użytkowania. Zatem należy szukać innego rozwiązania, które umożliwi zachowanie tego obiektu, a przede wszystkim sprawi, że będzie on ponownie użytkowany i na powrót będzie ozdobą tej prestiżowej lokalizacji. Takiego rozwiązania upatruje się w częściowym wyeliminowaniu mało wartościowych elementów dawnego hotelu i pozostawieniu tych jego części, które mają wartości kulturowe i są adaptowalne do nowej funkcji. W tym wariantcie postępowania należałoby pozostawić w całości piwnice oraz parter, gdzie znajdują się najistotniejsze elementy obiektu – wystrój zewnętrzny z unikalnym podcieniem, wieloprzestrzennymi gabarytami ścian osłonowych i dekoracjami wewnątrz. Podobnie, winna zostać zachowana, w formie i wystroju, centralna klatka schodowa, jako istotny element kompozycji wewnętrznej obiektu. Część obiektu w kondygnacjach III-VII może zostać wyburzona, aby w jej miejsce powstała architektura odwzorowująca go, w formie zbliżonej do autentycznej, z zachowaniem obowiązujących obecnie przepisów i norm budowlanych oraz współczesnych materiałów i technologii. W opisaną wyżej drogę postępowania istnieją uzasadnione przesłanki do wpisania do rejestru zabytków tych elementów dawnego hotelu Cracovia, które są najważniejsze dla dziedzictwa kulturowego architektury współczesnej. Daje ona także możliwość utrzymania opisywanego obiektu z elementami autentycznymi, daje też szansę dla jego dalszej egzystencji na miarę świetności dawnego hotelu Cracovia z lat 60. ubiegłego stulecia.

City Council of Krakow no CXII/1699/14, which came into effect on August 1, 2014). The plan encompasses the whole Błonia and e.g. the area between the streets: Kałuży, Wąsowicza and Z. Krasińskiego Avenue. According to its rulings e.g. the area of the property in which the former Cracovia Hotel is located has been marked as a prospective building site for service objects, while the square in front of the building (parking lot) is a view protection zone. The text section of the LPSD offers further decisions: e.g. maintaining the main viewing axis from the Old Town towards the Kościusko Mound, though without detailed guidelines. The LPSD allows also a housing function in the former hotel building (on the last and last-but-one storeys) as well as locating underground building structures or underground building sections, including garages and parking lots.

The above mentioned cultural values of the former Cracovia Hotel and decisions in LPSD, approved by the Lesser Poland Voivodeship Monument Conservator indicate that the object should be preserved. However, a few arguments that cannot be ignored are in the way of the realisation. The current technological condition of the building which has not been used for several years is poor. It requires complete refurbishment and a new function. The latter, in turn, is difficult to find because of the construction layout in storeys III-VII that is unalterable, which blocks possible changes to the arrangement of rooms. Moreover, their height does not meet current regulations. Yet another problem is 'eternit', the asbestos-containing material occurring in walls, which might result in the object not being approved for use after modernisation. Therefore, another solution has to be found that will allow for preserving the object and, first of all, for making it usable again and thus make it the pride of this prestigious location. Such a solution is seen in partial elimination of the less valuable elements of the former hotel and in preserving those sections which represent some cultural value and are adaptable to its new function. In this course of action, the basement and the ground floor where the most essential elements of the object are situated – the exterior decoration with its unique arcade, large-space curtain walls and interior decoration – should be preserved in their entirety. Likewise, the central staircase ought to be preserved in its form and decor, as a vital element of the interior composition of the object. A part of the object on the III-VII storeys could be demolished to be replaced with architecture to recreate it in the form resembling the original, yet in accordance to currently binding building regulations and standards, and contemporary materials and technologies. The above described course of action gives justifiable reasons for entering in the monument register those elements of the former Cracovia Hotel which are the most vital for the cultural heritage of modern architecture. It also offers the possibility of maintaining the described object with authentic elements, as well as a chance for its further existence comparable with the splendour of the former Cracovia Hotel from the 1960s.

2. BUDYNEK OS. TEATRALNE NR 19 – WARTOŚCI ZABYTKOWE ORAZ GRANICE INGERENCJI W ORYGINALNĄ SUBSTANCJĘ

Drugim przypadkiem wartym przeanalizowania na potrzeby niniejszych rozważań jest problem wartości zabytkowych budynku usługowego zlokalizowanego na Osiedlu Teatralnym nr 19 oraz zasadności umieszczenia go w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Przedmiotowy obiekt wzniesiono na początku lat 50. XX wieku jako wówczas jeszcze zespół dwóch obiektów: przemysłowego od strony ul. Czuchajowskiego oraz obiektu wymiennikowni położonego w głębi bloku, usytuowanego pod kątem prostym do frontowego. Na początku lat siedemdziesiątych oba te obiekty połączone zostały w całości przewiązką. Obecnie budynek posiada funkcję handlowo-usługową. Jest w przeciętnym stanie technicznym i posiada kilku użytkowników.

Opisywany obiekt był wewnątrz przebudowywany, co było związane ze zmianami jego funkcji. W elewacjach zewnętrznych zachował jednak wygląd i wystrój nadany mu w latach 50. (lub na początku lat 60.). Stanowią go proste i ubogie podziały elewacji (listwowanie) w stylu socrealistycznym. Trudno obecnie stwierdzić, czy budowniczy Osiedla Teatralnego specjalnie odstąpili w przedmiotowym zespole dwóch obiektów od bogatej dekoracji zastosowanej w budownictwie mieszkaniowym oraz użyteczności publicznej Nowej Huty. Mogły o tym decydować względy ekonomiczne związane ze stanem gospodarki polskiej lat 50., mogły też zaważyć względy symboliczne: obiekty gospodarcze oraz przemysłowe były dekorowane znacznie skromniej. Powyższe dociekania nie mają jednak wpływu na fakt, że zewnętrzne ściany (o wysokości 1,5 kondygnacji) przedmiotowego zespołu są oryginalne, powstałe w procesie budowy Nowej Huty. Mają też określony wystrój socrealistyczny, co należy uznać za wartość urbanistyczną i architektoniczno-krajobrazową. To spowodowało, że obiekt został umieszczony w Gminnej Ewidencji Zabytków. Należy także pamiętać, że jest on zlokalizowany w obszarze objętym ochroną konserwatorską, gdyż układ urbanistyczny centrum Nowej Huty został wpisany do rejestru zabytków w grudniu 2004 roku (nr A-1132). Decyzja ta w części pisemnej zawiera szereg ustaleń dotyczących jego ochrony. Tak więc: „Przedmiotem ochrony jest układ urbanistyczny, czyli rozplanowanie ulic, placów, zieleńców, ich usytuowanie, bryły i gabaryty budowli, wystrój wnętrz architektoniczno-krajobrazowych, oraz zieleń komponowana...”. Wynika z tego bezpośrednio, że żaden z bloków zabudowy (w tym zespół Os. Teatralne 19) nie może być zburzony w całości, że jego zasadnicze elementy muszą być zachowane, gdyż tworzą oryginalną strukturę urbanistyczną będącą przedmiotem ochrony.

W ostatnich latach obiekt Os. Teatralne 19 był przedmiotem zainteresowania inwestora, który ostatecznie chciał budynek rozebrać, a na jego miejscu wznieść nowy, o funkcji mieszkalnej, z częścią handlowo-usługową. Wiązało się to z wnioskiem o jego wykreślenie

2. BUILDING AT 19 OSIEDLE TEATRALNE – HISTORIC VALUES AND LIMITS OF INTERFERENCE INTO ORIGINAL SUBSTANCE

The other case worth analysing in this article is the issue of historic values represented by a service building located at 19 Osiedle Teatralne and the legitimacy of listing it in the County Monument Register.

The object in question was erected at the beginning of the 1950s as then a complex of two objects: an industrial one from Czuchajowskiego Street and a heat exchange plant of the block located at the back, situated at the right angle to the one in front. At the beginning of the 1970s, both objects were linked by a batten plate. Currently the building serves a commercial-service function. It is in an average technical condition and has several users.

The described object was altered inside which was connected with changes of its function. In external elevations, however, it has preserved the appearance and decorations it acquired in the 1950s (or at the beginning of the 1960s). They are simple and sparse divisions of elevations (battening) in the socialist realist style. Nowadays it is difficult to state whether builders of Osiedle Teatralne deliberately resigned in the mentioned two-object complex from the rich decorations applied to the housing and public utility buildings in Nowa Huta. It might have been determined by economic aspects related to the state of Polish economy during the 1950s, or by symbolic reasons: utility and industrial buildings were more modestly decorated. Nevertheless, the above considerations have no bearing on the fact that outer walls (1.5 storeys high) of the complex in question are original, erected during the process of building the Nowa Huta district. They also boast specific socialist-realist decoration, which should be regarded as an urban-design and architectonic-landscape value. For that reason the object has been listed in the County Monument Register. It should also be remembered that it is located within the area under conservation protection, since the urban layout of the centre of Nowa Huta was entered into heritage register in December 2004 (no A-1132). The written section of the Decision includes several points concerning its protection. And so: “The object under protection is the urban design that is the layout of streets, squares, greens, their location, shapes and capacity of buildings, decoration of architectonic-landscape interiors, and arranged greenery...”. The direct conclusion is that none of the erected blocks (including the complex at 19 Osiedle Teatralne) can be completely demolished, but its fundamental elements must be preserved because they constitute an original urban structure that is under protection.

In recent years the object at 19 Osiedle Teatralne became the subject of interest of the investor who finally wanted to demolish the building, and replace it with a new one serving a housing function with a commer-

Ryc. 2. Budynek Os. Teatralne nr 19 obecnie. Fot. D. Kuśnierz-Krupa, 2016

Fig. 2. Building at 19 Osiedle Teatralne nowadays. Photo: D. Kuśnierz-Krupa, 2016

z Gminnej Ewidencji Zabytków. Sporządzona w tym celu analiza substancji zabytkowej wykazała, że jedynie część zabudowań położonych na Os. Teatralnym 19 posiada wartość zabytkową, będącą przedmiotem wpisu do gminnej ewidencji zabytków. Dotyczy to oryginalnego muru zewnętrznego (o wys. 1,5 kondygnacji) dawnego zakładu przemysłowego wzniesionego zasadniczo w latach 1950–1955, w zubożałym stylu socrealistycznym. Równoległe powstająca w tej części Osiedla zabudowa mieszkaniowa posiada znacznie bogatsze dekoracje zewnętrzne w tym samym stylu socrealistycznym, co odróżnia je od skromniejszego obiektu przemysłowego. Inne elementy zabudowy obiektu Os. Teatralne 19 nie posiadają wartości kulturowych. Dotyczy to też układu funkcjonalno-przestrzennego, gdyż obiekt był przebudowywany i dostosowywany do zmieniających się funkcji oraz potrzeb kolejnych użytkowników. Należy zatem stwierdzić, że istnieje zasadność wyłączenia z gminnej ewidencji zabytków jedynie części zabudowań położonych na Os. Teatralnym 19. Wiąże się to z treścią

cial – service section. It was connected with a motion for the building to be crossed out from the County Monument Register. An analysis of historic substance, carried out for this purpose, revealed that only a part of the buildings located at 19 Osiedle Teatralne is of historic value subject to entering into the County Monument Register. It concerns the original outer wall (1.5 storeys high) of the former factory erected basically in the years 1950–1955, in an impoverished socialist-realist style. The housing, which was erected in this part of the estate at the same time, has much more ornate external decorations in the same socialist-realist style, which sets them apart from the more modest industrial object. Other elements of the building at 19 Osiedle Teatralne do not possess any cultural value. The same refers to the functional-spatial layout, since the object was altered and adapted to changing functions and needs of subsequent users. Therefore, it has to be stated that, that excluding only a part of buildings located at 19 Osiedle Teatralne is justified. It is connected with the

decyzji o wpisie układu urbanistycznego centrum Nowej Huty do rejestru zabytków, w którym zostało precyzyjne określenie co jest przedmiotem wpisu, a jest nim układ urbanistyczny, czyli zachowanie oryginalnego rozplanowania ulic, placów..., wystroju wnętrz architektoniczno-krajobrazowych itd. Zatem biorąc pod uwagę ustalenia powyższej Decyzji jako wiążące, należy stwierdzić, że nie ma możliwości wyłączenia z gminnej ewidencji wszystkich zabudowań Os. Teatralne 19. W ewidencji winien pozostać socrealistyczny mur zewnętrzny o wysokości półtorej kondygnacji (w rzucie w kształcie litery „C”).

Podsumowując opisywany problem ochrony i ewentualnej ingerencji w budynek położony na Os. Teatralnym pod nr. 19, należy stwierdzić, że projekt jego modernizacji i przebudowy musi uwzględniać treść przywołanej wyżej decyzji o wpisie układu urbanistycznego Nowej Huty do rejestru, tj. adaptować oryginalny socrealistyczny mur; respektować linię zabudowy od ul. B. Czuchajowskiego oraz dwóch przecznicy przy obiekcie Os. Teatralne 19 w celu zachowania historycznego układu urbanistycznego Nowej Huty, a także zachować maksymalną dopuszczalną wysokość obiektu (16,0 m), związaną z otaczającą go przestrzenią urbanistyczną, która zasadniczo wypełniona jest obiektami 4-kondygnacyjnymi.

PODSUMOWANIE

W niniejszym opracowaniu przedstawiono dwa dość skomplikowane przypadki, w których priorytetem było określenie wartości zabytkowych istniejącej substancji oraz wyznaczenie granic ingerencji w tę substancję. Opinie w podobnych sprawach zwykle budzą wiele emocji zarówno w środowisku konserwatorskim, jak i u potencjalnego inwestora, który z kolei często nie rozumie i nie może pogodzić się z chroniącymi obiekt decyzjami konserwatorskimi. Jest to pośrednio związane z brakiem edukacji społeczeństwa w zakresie potrzeby ochrony architektury 2 połowy XX wieku oraz z brakiem jednolitych kryteriów dotyczących określenia jej wartości.

Problematyka ochrony dziedzictwa architektury współczesnej jest przedmiotem narastającego zainteresowania środowiska naukowego oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków. Sporządzane są m.in. listy obiektów architektury współczesnej. Ich wartość jest wysoka, gdyż powiększają wiedzę o zasobie. Umniejsza ją jednak fakt, że listy te sporządzane są według niejednorodnych kryteriów waloryzacji na terenie kraju. Stworzenie jednolitych kryteriów do wpisu na listę jest zabiegiem trudnym, do dzisiaj niewypracowanym w sposób wyczerpujący. Ten stan rzeczy utrudnia czy wręcz uniemożliwia wpisywanie tych dzieł do rejestru zabytków, a tym samym podjęcie bezpośredniej ochrony konserwatorskiej. Utrudnia także sporządzanie opinii konserwatorskich w podobnych sprawach, które, jak wyżej pokazano, często są niejednoznaczne, a obiekty, poprzez wykonane już przebudowy czy stan techniczny, trudne do adaptacji lub kompleksowej ochrony.

Decision about entering the urban layout of the centre of Nowa Huta in the monument register in which it was precisely defined what can become such an entry, as can be an urban layout i.e. preserving an original design of street, squares..., decoration of architectonic-landscape interiors etc. Thus, considering the above Decision as binding, it must be stated that it is not possible to exclude all buildings at 19 Osiedle Teatralne from the county register. The one-and-a-half storey high socialist-realist outer wall (on the plan of the letter “C”) should remain in the register.

To sum up the described problem of preserving and possibly interfering with the building located at 19 Osiedle Teatralne, it has to be stated that the project of its modernisation and alteration must take into account the contents of the above cited Decision about entering the urban layout of Nowa Huta to the register i.e. adapt the original socialist-realist wall; respect the line of buildings from B. Czuchajowskiego Street and two cross streets by the object at 19 Osiedle Teatralne in order to preserve the historic urban layout of Nowa Huta and maintain the maximum allowable height of the object (16.0 m) related to the surrounding urban space which is basically filled with 4-storey objects.

CONCLUSION

This study has presented two fairly complex cases for which the priority was to determine the historic value of the existing substance as well as indicating the limits of interference in that substance. Opinions in similar cases usually arouse much emotion both in the conservation milieu and in the potential investor who, in turn, frequently does not understand and cannot accept conservator's decisions which protect the object. It is indirectly related to our society lacking in education concerning the need to preserve the architecture from the 2nd half of the 20th century, as well as the lack of uniform criteria for assessing its value.

The issue of preserving the heritage of contemporary architecture is the subject of a growing interest of the scientific environment and Voivodeship Monument Conservators, e.g. lists of objects of contemporary architecture are made. They are of quite high value since they will broaden the knowledge on the subject. However, the said value is lessened by the fact that the lists are not made according to uniform assessment criteria all over the country. Creating uniform criteria for listing an object in the monument register is a challenging task, not thoroughly worked out until today. Such a situation makes it difficult, if not downright impossible, to enter those works into the monument register, and hence to put them under direct conservation protection. It also makes it difficult to prepare conservator's opinions in similar cases which, as has been shown above, are frequently ambiguous, while objects because of already carried out alterations or technical condition become unfit for adaptation or complex protection.

W trosce o ochronę dzieł architektury współczesnej należy jak najszybciej opracować wyżej wymienione kryteria (wspólne dla całego kraju) waloryzacji i ochrony tych obiektów, aby tym samym uporządkować zasób i skutecznie go chronić.

Out of concern for works of contemporary architecture, the above mentioned criteria (the same for the whole country) for evaluating and protecting those objects should be established as quickly as possible, in order to identify such objects and effectively protect them.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Filipowicz P., Laskowski A., Popławska-Bukała E., Radźwicka-Milczewska A., Siwek A. Hotel Cracovia w Krakowie – rozpoznanie wartości i uwarunkowań. Opr. NID, O. Kraków, mpis. Kraków, 2014, [w:] Archiwum MWUOZ w Krakowie.
- [2] Kadłuczka A. Ochrona najnowszej architektury „historycznej”. Wiadomości Konserwatorskie 2016;19:9–23.
- [3] Karczmarczyk S., Bereza W. Ekspertyza konstrukcyjno-budowlana dotycząca oceny układu nośnego budynku byłego hotelu Cracovia i możliwości jego adaptacji do nowego programu użytkowego. Mpis, 2013, [w:] Archiwum WUOZ w Krakowie.
- [4] Kosiński W. Architektura współczesna. W: Dzieje architektury w Polsce, Kraków, 2003.
- [5] Kuśnierz K. Opinia konserwatorska w sprawie zespołu obiektów Os. Teatralne nr 19 usytuowanych w zabytkowym centrum Nowej Huty w Krakowie. Mpis, Kraków, 2012, [w:] Archiwum MWUOZ w Krakowie.
- [6] Kuśnierz K., Engel L. Opinia o stanie technicznym i przyczynach uszkodzeń, wraz z oceną możliwości zachowania autentycznej substancji budowlanej budynku hotelu Cracovia w Krakowie. Mpis, Kraków–Wrocław, 2015, [w:] Archiwum WUOZ w Krakowie.
- [7] Siwek A. Między zabytkiem a dobrem kultury współczesnej. Kurier Konserwatorski 2011;10: 5–11.
- [8] Szafer T.P. Współczesna architektura polska. Warszawa, 1988.
- [9] Szlakiem Dziedzictwa. Architektura krakowska 1956–2000. Wybrane przykłady. Włodarczyk M. (red.), SARP O. Kraków, Kraków, 2013.
- [10] Włodarczyk M., Architektura lat 60-tych w Krakowie. Wyd. WAM, Kraków, 2006.

¹ K. Kuśnierz, L. Engel, *Opinia o stanie technicznym i przyczynach uszkodzeń, wraz z oceną możliwości zachowania autentycznej substancji budowlanej budynku hotelu Cracovia w Krakowie*, mpis, Kraków–Wrocław 2015, [w:] Archiwum WUOZ w Krakowie.

² K. Kuśnierz, *Opinia konserwatorska w sprawie zespołu obiektów Os. Teatralne nr 19 usytuowanych w zabytkowym centrum Nowej Huty w Krakowie*, mpis, Kraków 2012, [w:] Archiwum MWUOZ w Krakowie.

³ *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, „Małopolskie Studia Regionalne”, Kraków 2009.

Streszczenie

Problem ochrony obiektów architektonicznych zrealizowanych po 1945 roku jest coraz częściej spotykany w bieżącej praktyce konserwatorskiej oraz w całym procesie inwestycyjno-budowlanym. Jest on niezwykle złożony, gdyż dotyczy szeregu aspektów: m.in. rozbudowy tych obiektów, przebudowy, zmiany funkcji, termomodernizacji oraz zmiany innych parametrów technicznych. Wiąże się to także, a może przede wszystkim, z ogromną presją inwestycyjną, której towarzyszą niejednoznaczne zasady ochrony tych obiektów, ponieważ ich zasób nie został jeszcze do końca rozpoznany i zwaloryzowany. Są one zatem często przedmiotem opinii konserwatorskich dotyczących ich wartości, zasad ochrony i możliwości ewentualnej ingerencji w bryłę, układ funkcjonalny itp.

W niniejszym artykule złożoność podjętej problematyki postanowiono przedstawić na dwóch przykładach budynków zlokalizowanych w Krakowie: hotelu Cracovia oraz obiektu Os. Teatralne nr 19.

Abstract

The issue of protecting architectonic objects realised after 1945 is more and more frequently encountered in current conservation practice and during the whole investment-construction process. It is extremely complex since it involves several aspects: e.g. expanding those objects, rebuilding, changing functions, thermo-modernisation and alteration of other technical parameters. It is also, or perhaps primarily, connected with immense investment pressure accompanied by ambiguous regulations for protecting such objects since their number has not yet been fully determined or evaluated. Therefore, they are often a subject of conservation opinions regarding their value, protection rules and the possibility of interference in the bulk, functional layout etc.

This article presents the complexity of the discussed issue on the examples of two objects: the Cracovia Hotel and the object at 19 Osiedle Teatralne housing estate.